

До спеціалізованої вченої ради Д 64.051.28
Харківського національного університету імені
В. Н. Каразіна (61022, м. Харків, майдан
Свободи, 6, ауд. 431)

В І Д Г У К

*офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри
цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондента Національної академії правових наук України*

*Гусарова Костянтина Володимировича на дисертацію Мурзенка Максима
Володимировича на тему: «Арешт судна як правовий засіб забезпечення морських вимог
(процесуальні аспекти)», представленої на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право*

Актуальність теми дисертаційного дослідження обумовлюється, передусім, розширенням сфери застосування інституту забезпечення позову у цивільному процесі. Це покликано із прагненням законодавця забезпечити реальне виконання судового рішення. В цьому випадку, як зазначає автор, арешт судна є засобом, що дозволяє зробити ефективним захист прав осіб, що мають морську вимогу (стор. 16 дисертації). Поряд з цим, актуальність проведеного дослідження зумовлюється і постійним збільшенням морських перевезень, що зумовлює необхідність правового регулювання питань, пов'язаних із зазначеним колом правовідносин в цілому, так і забезпечення морських вимог зокрема. За даними 2019 та 2020 років, у минулому році портові оператори у морських портах України обробили 158,86 млн. т. вантажів, що на 1,14 млн. т. або на 0,7% менше ніж у 2019 році. Перевалка експортних вантажів зросла до 122,84 млн. т. (+1,5%), каботажних до 2,37 млн. т. (+10,7%), негативна динаміка імпорتنих – 23,63 млн. т. (-8,6%), та транзитних – 10 млн. т. (-9,1%).¹ Така динаміка морських перевезень, не зважаючи на анексію Російською Федерацією частини території України, лютування епідемії коронавірусної хвороби COVID-19, та певне зниження у

¹Морські порти України та Одеської області: січень-грудень 2020 року //Ел. ресурс:
<https://morhoz.odessa.gov.ua/morski-porty-ukrayiny-ta-odeskoyi-oblasti-sichen-gruden-2020-roku/#:~:text=%D0%97%D0%B0%20%D1%81%D1%96%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%8C%2D%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%8C%202020%20%D1%80%D0%BE%D0%BA%D1%83,%D0%B4%D0%BE%20122%2C84%20%D0%BC%D0%BB%D0%BD%20%D1%82.>

зв'язку з цим перевезень водним транспортом, призводить до висновку про затребуваність результатів подібних дисертаційних досліджень при реалізації цивільного та господарського оборотів.

Арешт судна не був предметом спеціальних досліджень на монографічному та дисертаційному рівнях у вітчизняній науці цивільного процесуального права. В той же час, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень, з 15 грудня 2017 року по час підготовки відзиву на дисертацію вітчизняними органами судової влади постановлено 22 546 ухвали із зазначених питань. Таке чисельне розповсюдження цивільних процесуальних правовідносин даного характеру свідчить про затребуваність обраної теми дисертаційного дослідження суспільними відносинами, що виникають при розгляді та вирішенні цивільних справ. Проте особливість предмету дисертації обумовлює необхідність приділення уваги і міжнародно-правовому аспекту зазначених правовідносин. Це, вважаю, вдалось автору, про що йтиметься мова на подальших сторінках відзиву офіційного опонента.

Актуальність теми дисертаційного дослідження відповідає також плану науково-дослідної роботи кафедри цивільно-правових дисциплін економіко-правового факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова за темами «Майнові та немайнові права особи в умовах побудови правової держави в Україні: проблеми набуття, здійснення та захисту» (державний реєстраційний номер 0108U003958), «Приватно-правове регулювання суспільних відносин: традиції, сучасність, перспективи» (державний реєстраційний номер 0113U002740), «Забезпечення прав і законних інтересів учасників правовідносин, що виникають у сфері приватного права: проблеми теорії та практики» (державний реєстраційний номер 0118U004432) (стор. 19 дисертації).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій зумовлюється належним науковим ступенем та високим рівнем обґрунтованості висновків та результатів дисертаційного дослідження.

Передусім вважаю за необхідне зазначити, що ознайомлення із змістом дисертації дозволяє офіційному опонентові прийти до висновку про те, що

опанування предмету дослідження навряд чи стало б можливим без активного використання наукової літератури з цивільного процесуального права щодо міжнародно-правового співробітництва в галузі цивільного процесу та загальних питань, пов'язаних із забезпеченням позову у вигляді арешту майна. Тут слід зазначити наукові здобутки, зроблені у вітчизняній та закордонній юридичній літературі при дослідженні питань морського права в цілому, підсудності справ судам, загальних питань правосуддя у цивільних справах тощо. Обґрунтованість наукових положень, висновків та рекомендацій визначаються також елементами наукової новизни та, разом з тим, використаними методами наукового пізнання відносно предмету та об'єкту наукового дослідження (стор. 20, 21 дисертації).

На ступінь обґрунтованості положень, висновків та рекомендацій з точки зору ускладнення вплинуло те, що розгляд цивільних справ з іноземним елементом традиційно ускладнює провадження, потребує більше часу та додаткових складових, які забезпечують ефективний розгляд і вирішення справи судом. Також слід окремо наголосити, що текст дисертації в повній мірі відповідає меті дослідження, яка співвідноситься із поставленими задачами, а назва роботи відповідає її змісту. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій обумовлюється належним володінням основними положеннями теоретичних здобутків та правового регулювання питань предмету власної дисертації.

Ступінь обґрунтованості наукових положень визначається і належним формуванням елементів наукової новизни. Це, безумовно, викликано і відсутністю спеціальних досліджень з дисертаційної тематики, про що вказувалось вище. Тому в даному випадку не існує ситуації, при якій сформовану наукову новизну роботи такого рівня необхідно порівнювати із раніше оприлюдненими результатами наукових досліджень з напрямку дисертації, що висувається на захист. У зв'язку з цим слід зазначити, що унікальність дослідження, що рецензується, пов'язана із застосуванням в дисертації не лише норм суто ЦПК України та тісно пов'язаних з ним законодавчих актів, що притаманно широкому колу робіт даного рівня. М.В. Мурзенко, демонструючи

обізнаність проблематики предмету дисертації та власний практичний досвід, вдало оперує нормами міжнародних договорів з правового регулювання транспортних перевезень, Кодексу торгівельного мореплавства України, приписами іноземного права тощо.

Знайомство із науковою працею М.В. Мурзенка, належне використання автором наукових джерел у тексті дисертації у поєднанні з матеріалами судової практики, дозволяє прийти до висновку про відсутність у дослідженні привласнення авторства чи чужого твору науки та про відсутність випадків використання у тексті вказаної наукової роботи чужого твору чи його частини без посилання на автора.

Про ступінь обґрунтованості наукових положень та висновків дослідження свідчать чисельні пропозиції автора відносно необхідності вдосконалення норм національного законодавства (наприклад, стор. 59, 120, 121, 124, 129, 132, 134, 135, 141-143, 181-183 та інші дисертації).

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів передусім обумовлюється тим, що елементи наукової новизни дослідження повною мірою відображені у змісті дисертації і підтверджені ґрунтовними висновками дисертанта. Особливу увагу варто звернути на наступні теоретичні положення та висновки, сформульовані автором.

Так, офіційним опонентом позитивно оцінюється доволі зухвале (з позитивного боку) викладення власних позицій щодо колізій тих чи інших норм права. Наприклад, на сторінках 48 та 49 дисертації здобувач наукового ступеня робить висновок про відсутність судової практики субсидіарного застосування норм КТМ України, зокрема щодо морських привілейованих вимог. Ознайомившись на попередніх сторінках наукової роботи із існуванням колізій між нормами національного та міжнародного права, опонент позитивно відмічає висновок М.В. Мурзенка про те, що незалежно від внутрішнього законодавства, у певних випадках суд в змозі розв'язати спір по суті вимоги. Зазначене положення є вкрай важливим для України, оскільки національне процесуальне законодавство майже не передбачає випадків, коли справу за позовом до іноземця або іноземної

юридичної особи, що не має місцезнаходження в Україні, може бути розглянуто по суті українськими судами (стор. 51 дисертації).

Значна увага у дисертаційному дослідженні приділяється автором питанням визначення поняття арешту морських суден (підрозділ 1.2 дисертації). Доволі цікавими та обґрунтованими вважаю також пропозиції відносно класифікації арешту морських суден, враховуючи територіальність дії нормативного акту, мети забезпечення, належності норм права, виду судового органу, що здійснює арешт, спрямованості морських вимог (стор. 66, 67 дисертації).

Впродовж тексту дисертації, що рецензується, наявні численні приклади з матеріалів судової практики. Це суттєво прикрашає роботу та свідчить про зацікавленість автора у власних спостереженнях за неузгодженістю окремих положень цивільного процесуального законодавства та міжнародно-правових норм. При цьому він вдало аргументує власну позицію посиланням на літературні джерела.

Цілком виправданим уявляється підхід дисертанта щодо підтримки ним законодавчого положення стосовно специфічності застосування при арешті судна таких вимог, що висуваються до заходів забезпечення позову, як співрозмірність та обґрунтованість. При цьому здобувач вказує, що розмір морської вимоги може бути значно меншим, аніж вартість самого судна. Водночас для кредитора, який звернувся до суду із заявою щодо застосування забезпечувальних заходів, розмір самої вимоги буде значним, а невиконання зобов'язання судноволодільцем ставитиме під загрозу здійснення кредитором своєї діяльності взагалі. Фактично в цьому випадку для заявника арешт судна є єдиною можливою мірою задля отримання своїх вимог у досудовому порядку або гарантією їх задоволення (стор. 102, 103 дисертації).

Актуальним уявляється поставлене у роботі питання про те, що у більшості випадків суди лише перевіряють наявність у заявника морської вимоги на підставі поданих ним документів. Питання про обґрунтованість заявлених позовних вимог є предметом дослідження суду при розгляді спору по суті і не повинно вирішуватися ним при розгляді заяви про забезпечення позову (стор. 104 дисертації).

Разом із викладеним, заслуговують на підтримку висновки автора відносно відсутності в українському процесуальному законодавстві специфічних норм, спрямованих на врегулювання відносин, які складаються в процесі розгляду судом по суті заяв про арешт судна і звільнення його з-під арешту. Специфікою даного питання є, з одного боку, неприпустимість необґрунтованого арешту, а з іншого боку (оскільки мова не йде про задоволення вимоги по суті) – неприпустимість надмірної формалізації процесу, яка б привела до неможливості арешту судна через неможливість надання необхідних доказів (стор. 107 дисертації). Потребує підтримки підхід М.В. Мурзенка, згідно з яким він достатньо обережно підходить до закордонного законодавства в контексті як порівняльно-правового аналізу, так і можливості запровадження аналогічних норм у вітчизняних нормативних актах (розділ III дисертації). Так, аналізуючи законодавство Великої Британії та Нідерландів, здобувач характеризує його окремі положення в якості таких, що не повністю відповідають українським реаліям і не можуть бути застосовані, оскільки не виключають можливість необґрунтованого арешту в силу несумлінності особи, яка його вимагає (стор. 108 дисертації).

Слід погодитись і з переконанням автора в тому, що українське законодавство не містить визначення застосованого, зокрема у ч. 5 ст. 30 ЦПК України, терміну «справи про арешт судна». При цьому виникає питання, чи є розгляд заяви про арешт судна справою в тому розмінні, в якому зазначений термін вживається в вітчизняному процесуальному законодавстві (стор. 112 дисертації).

В роботі, що рецензується, спірним питанням виявилось визначення кола осіб у провадженнях щодо арешту судна за морськими вимогами. В цьому аспекті уявляються цікавими висновки стосовно можливості застосування процесуальної співучасті з боку позивачів. Це пов'язано і з існуючою проблемою захисту трудових прав громадян України, які знаходяться в трудових відносинах з іноземними роботодавцями, зокрема, моряків, у разі виникнення перед ними заборгованості по виплаті заробітної платні або інших виплат (компенсацій за

отриману травму, за відпрацьований понад норму час, тощо). Проблема полягає в фактичній неможливості загальноприйнятими засобами здійснити стягнення з іноземного роботодавця. Причиною є те, що він не має постійного місцезнаходження на території України, що, навіть за наявності судового рішення на користь моряка, зумовлює неможливість застосування державних механізмів примусового виконання. По-друге, досить поширеною є ситуація, коли такий роботодавець не має власного майна для погашення боргу (стор. 118 дисертації). При характеристиці суб'єктного кола зазначених спірних правовідносин вважаю за можливе визнати позитивним висновок автора щодо визначення судновласника як особи, яка має або відповідати за морськими вимогами (якщо вони не відносяться до розряду привілейованих), або нести негативні наслідки наявності вимог до судна, які задовольняються за його рахунок незалежно від того, хто на момент пред'явлення вимог є його судновласником (стор. 120 дисертації). Такий підхід зумовить, передусім, належне визначення відповідача по справі даної категорії.

Практичний досвід здобувача наукового ступеня роботи на посаді судді дозволяє М.В. Мурзенку як досвідченому юристу робити виважені висновки про наявність правових колізій у законодавчих приписах стосовно предмету власної дисертації. У даному аспекті цікавим та належним вважаю приклад певної правової колізії наступного змісту. Оскільки ст. 41 КТМ не містить обов'язкових вимог щодо оголошення заборони на відчуження судна й трактує арешт судна лише як обмеження права користування ним (затримання або обмеження в користуванні), без встановлення формального обмеження права розпоряджатися ним, тоді як Закон України «Про виконавче провадження» та Інструкція з організації примусового виконання рішень виходять з трактовки поняття «арешт», перш за все, як заборони на відчуження майна, лише факультативною ознакою якого є обмеження права користування майном. З одного боку, КТМ, який є спеціальним актом, що регулює відносини, котрі виникають в сфері торговельного мореплавства, не містить вказівок на заборону відчуження арештованого судна, з другого боку – Інструкція з організації примусового

виконання рішень прямо вказує, що арешт передбачає заборону на відчуження майна (стор. 123 дисертації).

Має практичний сенс і пропозиція дисертанта про необхідність визначення особливостей застосування зустрічного забезпечення при вжитті заходів забезпечення позову у вигляді арешту морського судна на забезпечення морської вимоги та відображення їх у відповідному процесуальному законодавстві (стор. 129 дисертації).

Позитивною рисою роботи, що рецензується, є також доцільність пропозиції щодо внесення відповідних змін до процесуального законодавства, які б закріпили механізм автоматичного звільнення судна з-під арешту у разі внесення відповідачем на депозит суду суми, визначеної судом з урахуванням ціни позову та очікуваних судових витрат позивача (стор. 138 дисертації).

Дисертації притаманні і інші, не менш цікаві висновки, зроблені М.В. Мурзенком в результаті дослідження.

У висновках до розділів та до дисертаційного дослідження в цілому дисертант чітко та повно в логічному сенсі виклав основні здобутки власного дослідження.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в опублікованих працях обумовлюється, перш за все, активною апробацією результатів дисертаційного дослідження у наукових публікаціях М.В. Мурзенка у фахових наукових виданнях України та за її межами, в опублікованих тезах доповідей дисертанта на науково-практичних конференціях та ін. Наукові здобутки автора підтверджуються та повною мірою відображаються в його наукових публікаціях. Про сумлінність дисертанта при підготовці дисертаційного дослідження свідчить і те, що кількість опублікованих за темою дисертації наукових праць значно перевищує встановлені мінімальні кількісні показники.

Дискусійні положення дисертації та зауваження щодо її змісту. Дисертаційному дослідженню, що рецензується, притаманні і деякі дискусійні положення, з якими важко чи не можливо погодитись.

По-перше, робота не була б гіршою за умови характеристики забезпечення позову в цілому та місця в ньому арешту судна. Лише у підрозділі 1.1 дисертації ці питання розглядаються в історико-правовому аспекті. На сторінках 59-64 дослідження науковцем здійснюється порівняння арешту морського судна з іншими видами арешту, але не з іншими видами забезпечення позову.

По-друге, потребує додаткового пояснення обґрунтування недоцільності застосовування зустрічного забезпечення на стадії вжиття заходів забезпечення позову шляхом накладення арешту на морське судно, що не позбавляє відповідача звернутись з відповідним клопотанням в майбутньому. Такий висновок М.В. Мурзенка вважаю таким, що протирічить із висновком, наданим автором на сторінці 129 дисертації, де здобувач пропонує визначити на законодавчому рівні особливості зустрічного забезпечення при застосуванні арешту судна.

По-третє, говорячи про необхідність з'ясування змісту публічного та приватного права, навряд чи можна погодитись з автором в тому, що поєднання приватноправових і публічно-правових відносин можливо за будь-яких морських вимог, перерахованих в Конвенціях 1952 і 1999 рр.(стор. 55 дисертації).

По-четверте, наукове дослідження було б більш цікавим за умови використання відповідної практики Європейського суду з прав людини стосовно захисту права власності, визначення належного суду, ефективності процедур захисту тощо.

По-п'яте, при підготовці дисертації для публічного захисту основних її положень М.В. Мурзенку, вважаю, варто було приділити увагу і питанням відшкодування збитків у зв'язку із необґрунтованим арештом судна.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Вищенаведені спірні положення мають дискусійний характер і не впливають на належний рівень дисертації на здобуття наукового ступеню кандидата юридичних наук, що рецензується. Спірність окремих положень, про які мова йде вище, притаманна будь-якій творчій роботі, зокрема науковій роботі, представленої на здобуття наукового ступеню кандидата наук із зазначеного напрямку дослідження. Тому авторові пропонується в подальшому здійснити

творчий пошук науково-аргументованих відповідей на висловлені запитання та спірні положення даної роботи.

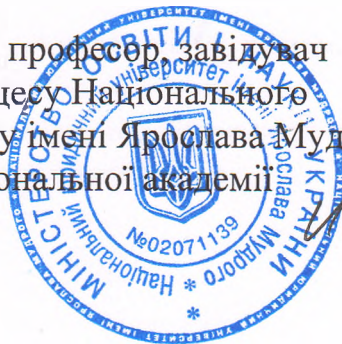
Зміст дисертації в повній мірі відповідає змісту автореферату. Автореферат дисертації, в свою чергу, відповідає встановленим вимогам, був надісланий заінтересованим організаціям не пізніше ніж за місяць до захисту дисертації.

Дисертаційне дослідження М.В. Мурзенка «Арешт судна як правовий засіб забезпечення морських вимог (процесуальні аспекти)», котре подано на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук і автореферат дисертації за змістом, обсягом, науковою новизною, теоретичним і практичним значенням та оформленням відповідають вимогам пунктів 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами).

На підставі викладеного вважаю, що здобувач вказаного наукового ступеня, Мурзенко Максим Володимирович, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, член-кореспондент Національної академії правових наук України

Костянтин ГУСАРОВ

